

STRUCTURA PARADIGMATICĂ A „NEOIOBĂGIEI”. „LEGEA ORBITĂRII” ȘI „ACUMULAREA DEPENDENTĂ”

1. Intențiile și opțiunea teoretico-metodologică a studiului

În prezentul material, am aplicat modelul multi-paradigmatic¹ de analiză a structurii unei teorii, model derivat din ultima carte a profesorului meu Ion Ungureanu. Teoria la care am aplicat acest model de lectură este *Neoiobăgia* lui C. D. Gherea. Am identificat în sus-menționata lucrare două tipare explicative (paradigme), care, din punctul de vedere al opțiunii teoretico-metodologice, sînt radical diferite. Ambele paradigme sînt însă cuprinse în teoria lui Gherea și au deplină valabilitate pentru „lectura” societății românești actuale.

2. Primul tipar explicativ : determinismul economic

În „lectura” propusă explicit de către autor, *neoiobăgia*, ca sistem socio-economic agrar, ar avea următoarea emergență :

— marea proprietate după împrăștierea de la 1864 se află privată de brațele necesare de muncă ;

— în același timp, mica proprietate este insuficient de puternică pentru a asigura autonomia traiului familiei țărănești ;

— în plus, marea proprietate neavînd capital², este nevoită să recurgă la un sistem social neoiobăgîst, care îngăduie marilor proprietari să folosească mijloace feudale pentru fixarea forței de muncă în vederea obținerii veniturilor necesare participării la un circuit de tip capitalist : bani-marfă-bani.

Acest model explicativ este de tip determinist-economic din moment ce rezumă cauzalitatea apariției unui sistem social la acțiunea unor factori independenți de intenționalitatea actorului. Gherea nu reușește totuși să explice prin acest tipar de analiză de ce, de pildă, o moșierime fără capital risipea atîția bani în consumul de lux, sau de ce țăranul devine iobag și nu mic proprietar înainte de votarea legii inalienabilității pămîntului (lege care a interzis circulația pămînturilor între țărani, și deci crearea unei proprietăți mijlocii țărănești viguroase și productive — necămătărești).

¹ Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, București, Editura Humanitas, 1991.

² C. Dobrogeanu Gherea, *Neoiobăgia. Studiu Economico-sociologic al problemei noastre agrare*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1940, p. 57, 369—370. Cadrul teoretic general cu privire la intenționalitatea actorului ne-a fost furnizat de către Raymond Boudon, *Effets pervers et ordre social*, PUF, 1977, p. 191—192, 242, în special, și Alain Touraine, *Le retour de l'acteur, essai de sociologie*, Fayard, 1989, p. 16 și passim.

3. Al doilea model explicativ : compoziția conduitelor promovate de sistem

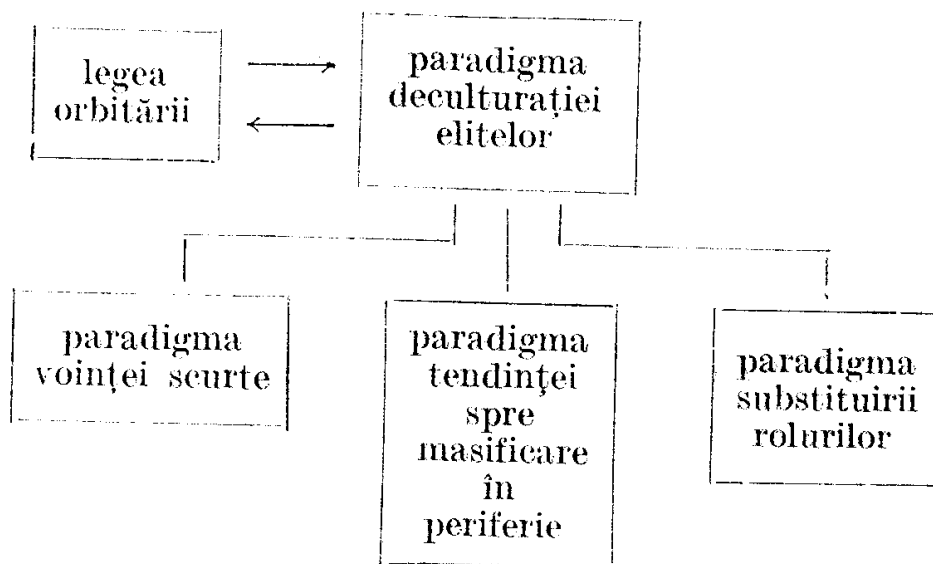
Pentru o explicație care nouă ni se pare mai completă cu privire la apariția și manifestările neoiobăgiei, am apelat la teoriile predominării și ale selecției sociale negative prezente la Eminescu și la Rădulescu Motru. Aceste teorii au o legătură directă cu teoria „centru/periferie”. Astfel, emergența sistemelor sociale aberante în periferia sistemului mondial se explică deopotrivă prin sistem și prin compoziția conduitelor. Vreau să spun că sistemul economic mondial nu acționează direct, determinist, asupra periferiei, ci indirect, prin intermediul unui anumit tip de comportament al elitelor din periferie.

4. Elite locale, sistem mondial, cultură

Evident, se poate spune că abordarea noastră este reduționistă, însă la o astfel de obiecție vom răspunde că apariția unui sistem aberant precum neoiobăgia poate fi explicată prin raportul dintre necesitățile centrului și conduitele elitelor locale.

Accentul explicativ va fi pus, precum se va observa, pe deculturația elitelor, fapt ce va reclama și utilizarea celorlalte paradigme : al voinței scurte, a direcției de masificare și a substituirii rolurilor.

Elitele, ca factori ai schimbării, au o influență directă asupra proceselor din societatea respectivă ³, la nivel empiric, adică la nivelul comportamentelor direct observabile, și la un nivel mai profund, cultural-antropologic. Redăm mai jos relațiile dintre paradigmele utilizate în cadrul demersului nostru și derivate din „lectura” teoriei lui Gherea :

Condiția ieșirii din „sistem” este indicată de paradigma lungimii voinței politice.

³ Elitele sînt direct legate de „factorul de schimbare X”, cf. M. Eminescu apud Ilie Bădescu, *Antropologia profunzimilor*, curs ms., 1990. Elitele pot da naștere la pseudomorfoze, adică la sarcini cu totul improductive pentru societate și din acest punct de vedere considerăm neoiobăgia ca fiind o pseudomorfoză. Vezi în acest sens Ilie Bădescu, cursul citat.

Observăm că, între legea orbitării și paradigma deculturației elitelor există o relație de codeterminare : „centrul” are nevoie în periferie de un anumit tip agent, nelegat de locul pe care-l exploatează decît printr-o poftă nelimitată de cîștig, ceea ce va contribui la menținerea zonei în regim periferial, situație de care atîrnă însăși existența sa. Orientarea extravertită prădalnică, presupune stingerea sentimentului apartenenței. Mai mult, această orientare extravertită implică bulversarea echilibrului interior al marelui agent, luxul și dezordinea juridică, mutarea centrului său de gravitație în afara societății sale, nerespectarea relațiilor de compensație⁴, față de clasele de bază ale societății și exacerbarea poftii de cîștig. Acest comportament are un efect dizolvant la scară națională prin agresarea întregii baze sociale. Toate aceste trăsături sînt descrise de paradigma deculturației elitelor și de celelalte trei paradigme adiacente.

5. Legea orbitării

Iată mai jos cele două părți ale „legii orbitării”. Pentru prima parte am ales o formulare diferită de cea propusă de regretatul profesor Ion Ungureanu, esența fiind aceeași : „Și astfel, intrînd în relații cu Occidentul capitalist-burghez, devenind părtași la civilizația lui înaintată, el ne modifică toate procesele de viață, ne revoluționează toate raporturile sociale, economice și, împreună cu ele moravurile de altădată. Și întrucît ne impune aceleași categorii economice, aceleași relații capitaliste, întru atît ne impune aceleași instituții politico-sociale și aceleași relații de drept”⁵. „Și această determinațiune a vieții și mișcării sociale a țărilor înapoiate prin cele înaintate este însăși condiția necesară de viață”⁶. Legea orbitării ne introduce în analiza relației centru/periferie. Centrul determină modificări substanțiale în zonele cu care intră în contact, menținîndu-le la statutul de zone „periferice”. Impactul occidentului asupra României nu numai că nu a condus la afirmarea „/acelorași/ relații capitaliste” cu cele din „centru”, dar, dimpotrivă, a implicat renașterea unui sistem perimat, uzat economic și moral, [NEOIOBĂGIA. „Esența acumulării dependente este aceea de a pune în relație un „capitalism central”, „autocentrat” și „interdependent” . . . cu un „capitalism periferial” . . . , „extravertit”, în sensul „emigrării” „capitalului” către „periferie” unde „poate obține o remunerare mai bună”⁷.

În condițiile în care capitalul s-a deplasat înspre Sud-Estul european pentru a „obține o remunerare mai bună”, purtătorii lui au avut interesul să găsească „clienți” dispuși să le slujească interesele în „periferie”. Așa se face că „elitele locale” create de funcționarea capitalului

⁴ Termenul poate fi interpretat ca atare, însă desfășurarea lui teoretică folosită ca bază în prezentul studiu aparține lui M. Eminescu. Apud Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească, contribuții de sociologie istorică privind cultura modernă românească*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 110.

⁵ C. D. Gherea, *op. cit.*, p. 37.

⁶ Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, șpalt, 1990, p. 277.

⁷ S. Amin, apud Ilie Bădescu, *Sincronism european . . .*, p. 18.

n-aveau aceleași precepte ideal-tipice cu cele ale lui Benjamin Franklin⁸, împărtășind, dimpotrivă toate acele caracteristici compatibile cu funcționarea a ceea ce Max Weber a denumit „capitalism prădalnic”. „Clienții” centrului în periferie proveneau, o parte, din masa de infiltrați de pe vremea fanarioților, o altă parte din grupul de susținători ai intereselor Occidentului, iar o altă parte din contingentul intern de indivizi creați de contactul cu forța capitalului, predispuși să adopte conduita uzurară⁹. Pentru a pune la punct din altă perspectivă *emergența externă* a neo-iobăgiei, vom recurge foarte pe scurt și la argumente furnizate de către sociobiologie¹⁰. Centrul se impune periferiei conform legii orbitării dar prin mijlocirea CONDUITELOR DE IMPACT (centrul își impune preeminența nu pur și simplu prin superioritatea economică, ci prin intermediul unor anume conduite pe care le promovează și pe care le protejează¹¹, adică prin violență politică¹². Acest lucru fusese remarcat de către Gherea: „Participarea la civilizația Apusului folosește la început numai claselor superioare; celor producătoare le face mai mult rău. ... Când ... vine noua formă de gospodărie, gospodăria bănească, și griul devenit marfă se vinde pe bani, nu mai există limită pentru exploatare, afară numai de limita pusă de însăși natura puterilor iobagului”¹³. Or, această stare nu poate fi indusă decît prin mijlocirea unui mediu contracultural care implică ruperea comunicărilor intergrupale, inhibarea parțială a canalizării agresivității de specie — în cel mai pur sens biologic — amenințînd însăși existența familiei, și a națiunii. Acest mediu anticultural este promovat de către purtători care au pierdut sentimentul tradiției, se dezic de bagajul cultural¹⁴ anterior. Ruperea de tradiție și de restul comunității pune în funcțiune un mecanism de autodistrugere¹⁵ cercetat de Gherea, prin paradigma deculturației elitelor.

⁸ Vezi în acest sens Max Weber, *The protestant ethic and the spirit of capitalism*, Charles Scribner's sons, New York, 1958.

⁹ Faptul că periferia a fost pusă pe orbită în jurul centrului prin infiltrație este foarte important întrucît principiul de selecție în societate, în acest caz, este negativ, în sens eminescian. Sistemul promova ceea ce era mai puțin valoros din cît mai multe puncte de vedere, singurul aspect care conta fiind capacitatea de drenare. Pe larg, vezi Ilie Bădescu, *Sincronism european ...*, passim.

¹⁰ Konrad Lorenz, *On aggression*, A Harvest/HBJ Book, A Helen and Kurt Wolff Book, Harcourt Brace Jovanovich Publishers, San Diego, New York, London, (c) 1966.

¹¹ Vom vedea mai jos că unul din mijloacele de protecție a stării mizerabile din periferie este instrumentul politic: birocratizare și politicianism. Primul termen este pe larg analizat de Gherea în *Neo-iobăgia*, cel de-al doilea de Rădulescu Motru în *Cultura română și politicianismul*, ediția a treia, Librăria Socec, 1904.

¹² „Teoria lui Gherea, Zeletin etc. menționează că „violența” [politică] poate juca rolul unei forțe de producție susținînd generalizarea modului de producție cel mai puțin dezvoltat”, cf. Ilie Bădescu, *Sincronism european ...*, p. 269-270.

¹³ C. D. Gherea, *op. cit.*, p. 33.

¹⁴ Înțelesul conceptului de cultură în sociobiologia lui Lorenz este în esență similar cu acela propus de antropologia profunzimilor și de sociologia comunităților, implicînd aspectul de liant social configurat în „*illo tempore*”, deci de factură comunitară și indispensabilitatea învelișului cultural pentru ființa umană: „Without the phylogenetically programmed love for traditional custom, human society would lack the supporting apparatus to which it owes its indispensable structure”, cf. K. Lorenz, *op. cit.*, p. 258.

¹⁵ „By itself, reason can only devise means to achieve otherwise determined ends: it cannot set up goals or give us orders”, *ibidem*, p. 248.

Paradigma deculturației elitelor

Enunțul acestei paradigme este următorul : „Cei tari nu sînt legați de lege în relațiile lor cu cei mici (vorbind bineînțeles relativ nu absolut), ei își valorează interesele lor față de cei mici după lege dacă le convine, în afară de lege dacă le e util. Aceasta a ajutat la prosperarea materială a claselor oligarhice, *nu însă și la prosperarea lor morală, sufletească și culturală, nu deloc* (s.n.), dimpotrivă ! Asupra claselor muncitoare acest regim de ilegalitate a avut o influență dezastruoasă”¹⁶.

Cauzele acestei stări le-am pus în lumină prin necesitățile sistemului mondial de a avea în zona de exploatare un anumit tip de purtători. Efectul pe care l-a avut funcționarea unui astfel de sistem în periferie a constat în dezvoltarea unui hidos aparat birocratic-legislativ¹⁷ care, în cazul României de la începutul secolului, înghițea „o sumă de valori egală cu venitul net al întregului pămînt, plus tot ce produce/a/ industria mare”¹⁸. „Neavînd însă funcțiunile unei clase producătoare, statul devine fatal, prin hipertrofierea sa, un organ parazitar, care sugă întreaga sevă a organismului social, îi falsifică și îi compromite creșterea și dezvoltarea”¹⁹. Aceasta este consecința formală (birocratică) a conduitelor cerute de către un sistem care pentru elite „are din iobăgie dulcele avantaj al muncii silite . . . , fără dezavantajul vreunei obligații, servituți, față de ea — și are din regimul capitalist absolută libertate de exploatare a muncii, fără să îndure dezavantajul unei munci libere. În schimb, clasa muncitoare, țărănească, în acest dublu regim, are din iobăgie dezavantajul muncii silite, fără să aibă avantajele obligațiilor boierești față de ea, iară din regimul capitalist are dezavantajul unei libertăți nețărîmurate de exploatare, fără să aibă avantajul unei adevărate libertăți a muncii”²⁰. Deci, exploatarea maximă, fie și numai pe termen scurt, implică funcționarea, în periferie, a unui sistem economic duplicitar, și, în consecință, a unui stat duplicitar²¹, toate acestea sprijinindu-se pe un comportament anarhic²², triada respectivă (sistem economic și de stat duplicitar, comportament anarhic) autopotențîndu-se printr-un efect

¹⁶ C. D. Ghera, *op. cit.*, p. 136.

¹⁷ „Dacă contradicția profundă dintre starea reală de fapt și cea formală de drept face, în principiu, imposibilă realizarea celei din urmă, hipertrofia legiferării [ce implică un aparat birocratic corespunzător] adaugă la imposibilitatea principială o imposibilitate tehnică . . . , o imposibilitate practică; și bineînțeles, în aceeași măsură în care împiedică realizarea unei stări de drept, ajută la întărirea celei de fapt, rezultată din raporturile de fapt, neo-iobăgiste . . .”, cf. C. D. Ghera, *op. cit.*, p. 157.

¹⁸ *Ibidem*, p. 150.

¹⁹ *Ibidem*, p. 151.

²⁰ *Ibidem*, p. 97-98.

²¹ „Atunci statul, care reprezintă interesele claselor dominante, dar a cărui funcție principală e paza legii, va fi pus într-o poziție de duplicitate : pe de o parte, — în aparență —, — să impună respectul legii, pe de alta, — în realitate —, — să impună călcarea ei . . .”, *ibidem*, p. 152.

²² „. . . au început să împingă exploatarea, pînă la niște proporții absolut odioase, cari amenință însăși existența poporului ca atare. *Dinșii au uitat cu desăvîrsire că mai e nevoie și altădată de țaran*”. (s.a.), *ibidem*, p. 88.

de „bulgăre de zăpadă”. Dar fenomenul deculturației elitelor, dincolo de producerea unui costisitor aparat birocratic, afectează nivelurile mai adânci ale personalității²³.

Cele spuse pînă aici demonstrează după părerea noastră faptul că apariția neoiobăgiei nu poate fi explicată, scurt, prin aceea că marea proprietate a fost lăsată la 1864 fără brațe de muncă (putea să le plătească suficient de bine investind și mărinind productivitatea solului), respectiv prin faptul că marea proprietate nu avea capital (atunci de unde consumul de lux), ori prin aceea că țăranului nu i s-a dat pămînt suficient pentru a-și asigura autonomia traiului (dacă nu are pămînt, în cel mai rău caz se poate proletariza, nu devine pur și simplu iobag)²⁴.

Paradigma masificării în periferie

În directă legătură cu paradigma deculturației elitelor se află paradigma masificării în periferie, paradigmă ce se referă la dinamica relațiilor interpersonale în periferie. Enunțul acesteia este următorul: „Antagonismul dintre capital și muncă există și la noi, există întrucîtva și la sate, întrucît în anume timpuri țăranul lucrează ca salariat, își vinde munca pe bani. Însă, ca în toate țările mai puțin dezvoltate capitalicește, antagonismul acesta e mult mai *personal* (s.n.), e un antagonism direct între stăpîn și slugă”²⁵.

Așadar, în periferie, rețeaua afectivă și de compensație interindividuală (=raporturi normale) este atît de slăbită prin distrugerea cadrului cultural (proces de deculturație) încît nu mai există canale de redirecționare a agresivității între grupurile sociale, acesta răbufnind în consecință la nivelul cel mai elementar²⁶. Acest aspect este valabil și pentru relațiile intrafamiliale, fapt pus în lumină cu un acut simț sociologic de către scriitorii precum Rebreanu²⁷. Fenomenele dezvăluite de această paradigmă constituie un indicator semnificativ cu privire la instabilitatea societății respective, cu privire la orizontul ei cultural (imposibilitatea identificării cauzelor reale ale „necazurilor” de către masa membrilor societății și atribuirea lor unor persoane este un indicator al masificării²⁸). Dacă raporturile interumane sînt atît de deculturate, înseamnă că ma-

²³ „Acatolia este maladia sclavului uman care a uitat de orice stăpîn, pînă și de cel făuntric”. „Acolo unde nu e nici măcar ecoul sensului general (dat de simbol, de cultură și comunitar) totul sucombă în infinitatea proastă a cazurilor particulare (infinitate de legi, de lux ...)”. cf. Constantin Noica, *Spiritul românesc la cumpătul vremii, șase maladii ale spiritului contemporan*, Colecția esuri, București, Edit. Univers, 1978, p. 16 și respectiv, p. 137. Deși Noica nu este sociolog ca atare, ci filosof, extrasele cuprinse aici ni se par a fi relevante în ceea ce privește continuarea ideii despre deculturație și cu privire la efectele maxime ale unei astfel de stări, acesta fiind și punctul unde antropologia filosofică aprofundează analizele lui Lorenz privitoare la urmările slăbirii legăturilor culturale interindividuale și intergrupale.

²⁴ C. D. Gherea, *op. cit.*, p. 57, p. 368—370.

²⁵ *Ibidem*, p. 181.

²⁶ K. Lorenz, *op. cit.*, *passim*.

²⁷ Vezi în acest sens în special nuvelele, în *Opere alese*, București, Edit. pentru Literatură, 1962, vol. I.

²⁸ Referitor la această problemă vezi și Weight Mills C., *Imaginația sociologică*, București, Edit. Politică, 1975, p. 248.

nifestările societății în cauză sînt imprevizibile, singurul lucru ce poate fi estimat este acela că ea, sau sectoare ale sale pot fi expuse unei polarizări ideologice din partea oricărui ideolog care induce, în terenul devastat de semne și simboluri proprii, o structură pseudosimbolică și demagogică (pseudosimbolică întrucît nu rezolvă nimic cu adevărat), interes politic reușind astfel a se folosi de potențialul de legătură natural-umană, conferindu-i o recanalizare artificială (ideologică) ²⁹.

Paradigma lungimii voinței în periferie

Această paradigmă este imediat subordonată paradigmei deculturației elitelor, nefiind altceva decît una din posibilele sale ipostaze „concrete”: Într-o societate periferializată economic, care în același timp se află și într-o stare de interregnum, elitele pot avea o conduită distructivă, prin urmărirea propriilor interese exclusiv pe termen scurt. Materialele directe, referitoare la această chestiune sînt destul de abundente. Iată mai jos o formulare oarecum sintetică: „... clasa noastră dominantă agrară, însă, nu s-a sinchisit niciodată de interesele ei permanente de clasă și nici de ale statului, ci numai de interesele ei imediate” ³⁰. Astfel, faptul că elitele nu investesc în mijloacele de producție, că adoptă o legislație ce le oferă, cu mîinile legate, forța de muncă, faptul că practică o agricultură prădalnică (solul nu este îngrijit, ci doar exploatat), sînt elemente pe care monografia întreprinsă de Gherea ni le pune la dispoziție și care presupun o dezordine interioară profundă, toate acestea fiind dincolo de limitele suportabile de exploatare ale sistemului.

Paradigma substituiri rolurilor

Interesant în ceea ce privește reacția organismului social alienat este faptul că acesta încearcă o reechilibrare, fie ³¹ și fără inovarea sistemului, prin paleative. Paradigma substituiri rolurilor ne previne că sistemul este capabil să recupereze în parte dimensiunea sacrificată a relațiilor umane și intergrupale, în sensul că dezvoltă o rețea tacită care lucrează efectiv pentru supraviețuirea sistemului. Gherea prezintă următoarea formulare: „Și de aceea funcțiile statului democratic, neputînd fi împlinite pe calea directă și francă de către stat, cată să fie împlinite pe cale indirectă, *ocultă* (s.n.), de niște organe sociale a căror menire ar fi cu totul alta” ³².

²⁹ Cu privire la rolul culturii în stabilitatea relațiilor dintre membrii unei societăți și la canalizările potențialului de a forma relații de către ideolog, vezi K. Lorenz, *op. cit.*, p. 172, 209, 262, ...

³⁰ C. D. Gherea, *op. cit.*, p. 87.

³¹ Problema inovației pentru rezolvarea stărilor aberante este o chestiune care în ultimă instanță corespunde aleăturii antropologice a elitelor; în cazul în care acestea din urmă nu au forța necesară inovației și recurg la paleative și la compromisuri de moment, crizele sistemului vor fi tot mai dese și mai acute; cf. Ilie Bădescu, *Antroposociologia profunzimilor*, curs ms., 1990; Michel Crozier, *La société bloquée*, Éditions du Seuil, 1970, p. 138, 172 și passim.

³² C.D. Gherea, *op. cit.*, p. 287.

Astfel, „... prefectul, în loc de administrație face politică și alegeri, politicianul, șeful local al partidului de la putere, face administrație și numește în funcții; ... dar nici o întreprindere comercială sau industrială și nici chiar o grupare culturală, /nu pot exista/ ca să nu apară o ocultă corespunzătoare”³³. Implicațiile în plan antropologic sînt profunde în sensul că dedublarea personalității presupusă de un astfel de proces duce la pierderea identității persoanei, dincolo de problematica conflictului de rol direct observabilă.

Paradigma lungimii deciziei politice

Cheia ieșirii din cercul vicios, instrumentul de inovare a sistemului neoioabăgist, este în viziunea lui Gherea următorul: „Dacă într-o societate, unde domnesc anume puteri economico, politico și juridico-sociale, ce dau o anume direcție întregii vieți a țării, vreți /se referă la factorii de decizie/ să schimbați acea direcție, trebuie să întrebuițați puteri - reforme - corespunzătoare. Altfel remediile și paliativele voastre nu vor opri viața socială din mersul și direcția ei primitivă, ba chiar uneori o vor ajuta în această mișcare”³⁴. În esență, această paradigmă ne avertizează că socialul nu este un mediu mecanic, în care funcționează legi mecanice, ci un mediu în care logica poate lua forme perverse datorită unei selecții negative. Numai o selecție negativă poate produce și menține asemenea comportamente, precum cele declanșate de funcționarea paradigmatelor anterior enunțate (deculturație, voință scurtă și masificare). Dacă analiza noastră din motive de spațiu a luat în considerare numai comportamentul elitelor aceasta nu înseamnă că selecția negativă nu funcționează în toate straturile societății. Titircă Inimă Rea apare oriunde funcționează promovarea nonvalorilor în ierarhia economico-socială. Astfel, se poate spune că, într-o societate ce funcționează aberant, totul se întemeiază pe o selecție negativă; în acest sens, paradigmele luate în considerare în acest studiu nu sînt altceva decît expresia unui astfel de mecanism nefericit.

Calea oferită de paradigma lungimii deciziei politice pentru ieșirea din sistem presupune stăvilirea acțiunii selecției negative (a acțiunii nonvalorilor, a falsificatorilor, a politicianismului nu numai în politică ci la toate palierele socialului), acest lucru presupunînd la rîndul lui o preponderență a elementului autocentrat în special în punctele de decizie, adică la nivelul elitelor.

Nu cred că mai este necesar să extragem concluzii din moment ce paradigmele în sine constituie concluzii. Aceste modele par a fi, într-adevăr, nucleele de organizare teoretică a operei discutate aici, și totodată, structuri explicative viabile pentru stările de interregn în societățile periferiale precum cea românească. Am ilustrat, sperăm, valoarea metodei „lecturii multiparadigmatică” a unei teorii, dezvoltată de regretatul meu profesor, Ion Ungureanu, în ultimul său curs ținut la Universitate în anul tragic al stingerii sale.

RADU BALTASIU

³³ *Ibidem*, p. 288.

³⁴ *Ibidem*, p. 283-284.